

Anna Gutowska

ORCID: 0000-0001-5258-8772

STUDENCI ZE SZCZEGÓLNYMI POTRZEBAMI W PRZESTRZENI AKADEMICKIEJ NA PRZYKŁADZIE UNIwersYTETU ŁÓDZKIEGO

Słowa kluczowe: studenci ze szczególnymi potrzebami, Akademickie Centrum Wsparcia Uniwersytetu Łódzkiego, dydaktyka akademicka.

Streszczenie: Celem artykułu jest zwrócenie uwagi na zmiany zachodzące w szkolnictwie wyższym, które dokonują się w kontekście wyzwań, jakie stanowi kształcenie osób ze szczególnymi potrzebami. Autorka artykułu, na przykładzie własnych doświadczeń wynikających z kierowania jednostką wspierającą w Uniwersytecie Łódzkim oraz doświadczeń nauczyciela akademickiego, omawia rozwiązania stosowane w tej uczelni. W tym celu dokonuje charakterystyki działań Akademickiego Centrum Wsparcia UŁ, poprzedzając to informacjami na temat kształcenia studentów ze szczególnymi potrzebami i jego jakości, a także aktualnymi regulacjami prawnymi dotyczącymi omawianego zagadnienia. W artykule przedstawiono także dobre praktyki z zakresu dydaktyki akademickiej dostępnej dla osób ze szczególnymi potrzebami.

Wstęp

Tworzenie jednej, wspólnej dla wszystkich, przestrzeni edukacyjnej na różnych etapach kształcenia to istotny element wdrażania edukacji inkluzywnej. W polskich uczelniach aktualnie uczą się osoby z różnorodnymi potrzebami i możliwościami edukacyjnymi, w tym osoby z niepełnosprawnościami i innymi szczególnymi potrzebami¹.

---

¹ Pojęcie „osoby ze szczególnymi potrzebami” jest niezwykle szerokie. Obejmuje m.in. osoby starsze, kobiety w ciąży, osoby ze szczególnymi preferencjami żywieniowymi itd. Na potrzeby niniejszego artykułu zawęzę tę grupę do osób z różnymi niepełnosprawnościami, przewlekłymi chorobami somatycznymi i psychicznymi, zaburzeniami w zakresie zdrowia psychicznego i specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

Celem niniejszego artykułu jest zwrócenie uwagi na zmiany zachodzące w przestrzeni akademickiej związane z kształceniem osób ze szczególnymi potrzebami (w tym z niepełnosprawnościami) i wynikające z tego konsekwencje. Od wielu lat pracuję jako nauczyciel akademicki i jednocześnie pełnię funkcję pełnomocnika rektora do spraw osób z niepełnosprawnościami oraz kierownika jednostki dedykowanej wsparciu studentów ze szczególnymi potrzebami w Uniwersytecie Łódzkim. Miałam zatem okazję nie tylko być obserwatorką zachodzących zmian, ale także niejednokrotnie je inicjować w UŁ. Nadal jednak konieczna jest refleksja nad nowoczesnym podejściem do nauczania i uczenia osób ze szczególnymi potrzebami w celu budowania przestrzeni edukacyjnej dostępnej dla różnych osób.

Kształcenie studentów ze szczególnymi potrzebami

Kształcenie studentów ze szczególnymi potrzebami, głównie osób z niepełnosprawnościami, ma niezbyt długą historię. Jak pisze Joanna Sztobryn-Giercuskiewicz proces systemowego wspierania studentów z niepełnosprawnościami został zapoczątkowany około 25 lat temu, kiedy to w latach 90. XX w. w Wyższej Szkole Rolniczo-Pedagogicznej (dzisiaj Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy) w Siedlcach powołano pierwszą w Polsce jednostkę wsparcia dla studentów z niepełnosprawnościami, co jednocześnie zapoczątkowało zmiany o charakterze systemowym (Sztobryn-Giercuskiewicz, 2023, s. 80–81). Dziś w większości uczelni funkcjonują komórki zajmujące się wsparciem studentów i osoby pełniące funkcję pełnomocnika rektora do spraw osób niepełnosprawnych.

Aktualne dane GUS wskazują, że wśród wszystkich studentów polskich uczelni w roku akademickim 2021/2022 blisko 1,7% stanowiły osoby z niepełnosprawnościami (blisko 20 tys.). Należy zaznaczyć, że są to osoby legitymujące się aktualnym orzeczeniem o stopniu niepełnosprawności i zarejestrowane w stosownych uczelnianych jednostkach. Liczba ta nie obejmuje zatem studentów, którzy mimo orzeczonej niepełnosprawności nie dokonały rejestracji (nie zgłosiły niepełnosprawności) oraz osób ze szczególnymi potrzebami². Zatem dane te nie odzwierciedlają faktycznej liczby studentów wymagających wsparcia edukacyjnego. Ważne jest także to, że osoby ze szczególnymi potrzebami w przestrzeni akademickiej stanowią niezwykle zróżnicowaną grupę. Trudności, z którymi się zmagają w trakcie procesu studiowania, są złożone i mają zawsze indywidualny charakter. Można je podzielić na kilka grup:

- trudności o charakterze edukacyjnym – m.in. problemy z przyswajaniem, rozumieniem, wykorzystaniem i przekazem wiedzy, umiejętności i kompetencji;

² „Osoba ze szczególnymi potrzebami – osobę, która ze względu na swoje cechy zewnętrzne lub wewnętrzne, albo ze względu na okoliczności, w których się znajduje, musi podjąć dodatkowe działania lub zastosować dodatkowe środki w celu przezwyciężenia bariery, aby uczestniczyć w różnych sferach życia na zasadzie równości z innymi osobami” Dz. U. 2019, poz. 1696 (Pobrane z: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20190001696/U/D20191696Lj.pdf>).

- trudności o charakterze funkcjonalnym – m.in. wynikające z barier o charakterze fizycznym, komunikacyjnym i informacyjnym;
- trudności o charakterze psychospołecznym – m.in. wynikające z barier mentalnych, negatywnych postaw, stereotypów, stygmatyzacji, zaburzenia w zakresie zdrowia psychicznego i funkcjonowania społecznego (Byra, 2010, s. 17–20).

Uczelnie nie tylko są zobowiązane, ale także dążą do tego, żeby osoby studiujące miały równe szanse i równy dostęp do pełnego uczestnictwa w życiu społeczności akademickiej z uwzględnieniem tej różnorodności. Większość uczelni powołała jednostki wsparcia dedykowane studentom z różnymi trudnościami wynikającymi z niepełnosprawności, złego stanu zdrowia, trudnej sytuacji życiowej. W niektórych uczelniach rektorzy powołali także swoich pełnomocników do spraw osób z niepełnosprawnościami/szczególnymi potrzebami.

Adresaci wsparcia w uczelniach

Wsparcie w uczelniach adresowane jest do różnych grup odbiorców. Wśród nich wymieniść należy kandydatów na studia, studentów wszystkich stopni na kierunkach stacjonarnych i niestacjonarnych oraz doktorantów. Osobną grupą są pracownicy, którzy mogą liczyć na wsparcie w postaci konsultacji, doradztwa, szkoleń i warsztatów. Przykładem takich działań są między innymi szkolenia w zakresie podnoszenia świadomości niepełnosprawności, zaburzeń psychicznych, neuroróżnorodności, empatii, metodyki zajęć ze studentami z konkretnymi niepełnosprawnościami, pracy z studentem w kryzysie itp.

Do grupy studentów i doktorantów najczęściej wymagających wsparcia ze względu na szczególne potrzeby zaliczyć można:

- osoby z zaburzeniami neurorozwojowymi,
- osoby z zaburzeniami zdrowia psychicznego,
- osoby z przewlekłymi chorobami,
- osoby z zaburzeniami uczenia się,
- osoby z niepełnosprawnością motoryczną,
- osoby z niepełnosprawnością sensoryczną,
- osoby z trudnościami adaptacyjnymi,
- osoby w sytuacjach kryzysowych.

Nie jest to jednak lista zamknięta. Beneficjentem może być każda osoba studiująca lub rekrutująca się na studia, która doświadcza trudności utrudniających jej skuteczne studiowanie na zasadach równości z innymi uczestnikami procesu kształcenia.

Regulacje prawne – stan aktualny

Prawo do studiowania osób ze szczególnymi potrzebami wynika nie tylko z przesłanek aksjologicznych, ale także prawnych. Ważną zmianą systemową było

wprowadzenie regulacji, które działania na rzecz wsparcia studentów ze szczególnymi potrzebami wyniosły ponad jedynie dobrą wolę na poziom realizacji postanowień prawnych.

Implementacja koncepcji edukacji włączającej na poziomie kształcenia akademickiego regulowana jest wieloma aktami prawnymi. Poniżej zostały wymienione te najważniejsze.

Wśród dokumentów o charakterze międzynarodowym kluczowe znaczenie ma Konwencja ONZ o prawach osób niepełnosprawnych z 2006 roku (w Polsce ratyfikowana w roku 2012)³. W 24 artykule tego dokumentu zapisano zobowiązanie do zapewnienia włączającego systemu kształcenia na wszystkich poziomach edukacji. Jest tam również zapewnienie o dostępie do powszechnego szkolnictwa wyższego bez dyskryminacji i na zasadzie równości. Również w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka⁴ w artykule 26 zapisano, że każdy człowiek ma prawo do nauki, w tym edukacji na poziomie wyższym, na zasadzie równości.

Podobne odniesienia odnaleźć można w polskich dokumentach, w tym w najważniejszym, czyli Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, gdzie w artykule 70 istnieje zapis, w myśl którego każdemu obywatelowi przysługuje prawo do nauki oraz zobowiązuje władze do zapewnienia powszechnego i równego dostępu do wykształcenia⁵.

Kolejnym istotnym aktem prawnym jest Ustawa Prawo o szkolnictwie wyższym z 2005 roku, gdzie w artykule 13, ust. 1, w punkcie 9⁶ zapisano, że stwarzanie osobom niepełnosprawnym warunków do pełnego udziału w procesie kształcenia i w badaniach naukowych jest jednym z podstawowych obowiązków uczelni. W aktualnej wersji tej ustawy (z 20 lipca 2018 r.) przepis ten sformułowano następująco (art. 11, pkt 6): „podstawowymi zadaniami uczelni są [...] stwarzanie osobom niepełnosprawnym warunków do pełnego udziału w: a) procesie przyjmowania na uczelnię w celu odbywania kształcenia, b) kształcenia, c) prowadzeniu działalności naukowej”.

Natomiast aktem prawnym, który w ostatnich latach zapoczątkował kolejne, można nawet powiedzieć, że przełomowe zmiany, jest Ustawa o zapewnieniu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (Dz.U. 2019, poz. 1696). Dokument ten nakłada na instytucje publiczne, w tym uczelnie, obowiązki związane z dostosowaniem szeroko rozumianej przestrzeni do potrzeb różnorodnych odbiorców. W Ustawie tej przeczytamy, że każdej osobie ze szczególnymi potrzebami, to znaczy takiej, „która ze względu na swoje cechy zewnętrzne lub wewnętrzne, albo ze względu na okoliczności, w których się znajduje, musi podjąć dodatkowe

³ Konwencja ONZ o prawach osób niepełnosprawnych. Pobrane z: <https://www.rpo.gov.pl/pl/konwencja-o-prawach-osob-niepelnosprawnych> [dostęp: 15.11.2023].

⁴ Pobrane z: www.unesco.pl/.../Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf.

⁵ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. Pobrane z: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970780483/U/D19970483Lj.pdf> [dostęp: 15.11.2023].

⁶ Ustawa o szkolnictwie wyższym z dnia 27 lipca 2005 roku, art.13 ust. 1 pkt. 9.

działania lub zastosować dodatkowe środki w celu przezwyciężenia bariery, aby uczestniczyć w różnych sferach życia na zasadzie równości z innymi osobami” (Dz.U. 2019, poz. 1696 z późn. zm.)⁷, należy zapewnić możliwość uczestnictwa i skutecznej realizacji zadań danej jednostki. Dostępność ustrukturyzowano w trzech obszarach:

- obszar dostępności architektonicznej,
- obszar dostępności cyfrowej,
- obszar dostępności informacyjno-komunikacyjnej.

Warto wymienić także inne akty prawne, które są istotne z punktu widzenia prowadzonych rozważań:

- Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 roku o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz.U. 2021, poz. 573 i 1981; Dz.U. 2022, poz. 558, 1700 i 1812),
- Ustawa z dnia 4 kwietnia 2019 roku o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych (Dz.U. 2019, poz. 848).
- Ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 roku o języku migowym i innych środkach komunikowania się (Dz.U. 2017, poz. 1824; Dz.U. 2022, poz. 583 i 830).

Te i inne regulacje prawne spowodowały, że same uczelnie dokonały też zmian prawnych w tym zakresie. W różnych wewnętrznych dokumentach zaczęto dokonywać zapisów uwzględniających potrzeby studiujących osób ze szczególnymi potrzebami, głównie w obszarze infrastruktury, dydaktyki i badań naukowych. Akty prawne na pewno wskazują obszary kluczowe z punktu widzenia zróżnicowanych potrzeb osób studiujących. Jednak zastosowanie przepisów nie sprawia, że uczelnie stają się nagle dla osób ze szczególnymi potrzebami (w tym niepełnosprawnych) przestrzeniami idealnymi, gdzie w każdej sytuacji respektuje się prawa do niezależnego życia i poszanowania godności. Jednak w znacznym stopniu nadają kierunek zmian, w którym uczelnie powinny podążać.

Jakość kształcenia a studenci ze szczególnymi potrzebami

Kształcenie (nauczanie i uczenie) osób ze szczególnymi potrzebami wymaga dostosowania warunków do różnorodnych potrzeb edukacyjnych studentów. Wynikają one z ich indywidualnych możliwości. Jednak dostosowanie zawsze powinno przebiegać przy jednoczesnym zachowaniu wysokich standardów jakości kształcenia. Niezbędne są zatem działania po stronie uczelni, których podstawowym celem jest wyrównanie szans edukacyjnych studentów ze szczególnymi potrzebami (głównie z niepełnosprawnościami) i dbałość o jakość edukacji. Warto jednak zwrócić uwagę na złożoność tego zjawiska. Dostosowanie uczelni do potrzeb i możliwości studentów ze szczególnymi potrzebami powinno dokonywać się w kilku wymiarach. Głównym jest tworzenie dostępnej przestrzeni zarówno

⁷ Pobrane z: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20190001696/U/D20191696Lj.pdf>.

w sferze architektonicznej, jak i cyfrowej czy informacyjno-komunikacyjnej. Jednak być może najpoważniejszym wyzwaniem są zmiany na poziomie mentalnym, czyli te związane z postawami, przekonaniami i stereotypami. Choć już wiele lat minęło od zmiany paradygmatycznej związanej z przejściem od modelu medycznego postrzegania niepełnosprawności i choroby w kierunku modelu społecznego czy biopsychospołecznego, to nadal w naszej kulturze nie brakuje sytuacji, w których osoby z niepełnosprawnościami, przewlekłymi chorobami czy innymi trudnościami redukowane są do niesprawności, deficytów, braków i konieczności opieki⁸. Równość zakłada przygotowanie środowiska studiowania tak, aby osoba ze szczególnymi potrzebami nie doświadczała niepotrzebnych barier prawnych, psychologicznych, organizacyjnych, społecznych czy edukacyjnych (Domagała-Zyśk, 2023, s. 63). Jednak nie można zapominać o tym, że proces kształcenia i wspierania osób ze szczególnymi potrzebami musi przebiegać nie tylko we właściwych standardach, z zachowaniem podmiotowości i godności, bez ograniczania autonomii, ale też bez prowokowania tzw. odwróconej dyskryminacji. Ma ona miejsce w sytuacjach, kiedy zachodzi odmienne traktowanie faworyzujące osoby na podstawie ich cech chronionych (w tym przypadku np. niepełnosprawności). Z perspektywy studenta ze szczególnymi potrzebami podejmowanie „środków specjalnych”, czyli na przykład przyznawanie dodatkowych terminów zaliczeń, czy łatwiejsze kryteria zaliczenia przedmiotu, przyznawane powinny być na zasadzie porównania z osobą w pełni sprawną („niepełnosprawny ma gorzej”). Natomiast z perspektywy osób, które nie posiadają takiej „cechy chronionej”, takie postępowanie może być spostrzegane jako mniej korzystne i dyskryminujące, bo wynikające z faktu nieposiadania „cechy chronionej”. W *Podręczniku europejskiego prawa antydyskryminacyjnego* można przeczytać: „Takie działania określa się różnymi terminami, takimi jak «środki pozytywne», dyskryminacja «pozytywna» czy «odwrotna», «preferencyjne traktowanie», «szczególne tymczasowe środki» czy «działanie pozytywne». Określenia te odzwierciedlają przyjętą funkcję takich rozwiązań jako środków krótkoterminowych i wyjątkowych, służących zlikwidowaniu uprzedzeń wobec osób, które doświadczałyby w zwykłych warunkach dyskryminacji poprzez faworyzowanie członków grupy defaworyzowanej”⁹. „Nadmiarowe” pomaganie może także skutkować tzw. wyuczoną bezradnością, czyli utrwalaniem przekonań o niesamodzielnosci i konieczności działań opiekuńczych. Zatem student ze szczególnymi potrzebami nie powinien być postrzegany jako

⁸ W modelu medycznym niepełnosprawność spostrzegana jest przez pryzmat braku, dysfunkcji, upośledzenia. W modelu społecznym niepełnosprawność jest „efektem” istnienia barier, w tym architektonicznych, informacyjnych, komunikacyjnych czy mentalnych. W modelu biopsychospołecznym niepełnosprawność jest złożonym konstruktem, na który składają się czynniki medyczne (biologiczne), psychologiczne i społeczne modyfikujące to doświadczenie. W literaturze opisane zostały także inne modele, np. model oparty na prawach człowieka czy model godnościowy (Domagała-Zyśk, 2023, s. 62).

⁹ *Podręcznik europejskiego prawa antydyskryminacyjnego*, 2018, s. 76–77. Pobrane z: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Handbook_non_discr_law_POL.

osoba posiadająca jakieś szczególne czy dodatkowe przywileje. Podlega on tym samym prawom i obowiązkom co pozostali studenci, co nie wyklucza możliwości racjonalnego i adekwatnego wsparcia w celu zapewnienia równego i skutecznego dostępu do edukacji. Zakres ewentualnego dostosowania procesu dydaktycznego jest ustalany na podstawie diagnozy potrzeb i możliwości studenta wspólnie ze specjalistami z uczelnianych jednostek wspierających z uwzględnieniem zasad wsparcia edukacyjnego zaprezentowanych poniżej:

- indywidualizacja – uwzględnianie indywidualnych potrzeb edukacyjnych; adaptacja procesu studiowania adekwatna do potrzeb i możliwości studenta oraz specyfiki zajęć (kursu);
- podmiotowość – uwzględnianie podmiotowości, autonomii i prawa do samodecydowania;
- rozwijanie potencjału – dostosowanie adaptacji dających możliwości zdobywania wiedzy, umiejętności i kompetencji umożliwiających rozwój merytoryczny i osobowy;
- racjonalne dostosowanie – adaptacje powinny być racjonalne pod względem ekonomicznym i gwarantować zachowanie standardu akademickiego;
- utrzymanie standardu akademickiego – utrzymanie kryteriów merytorycznych obowiązujących wszystkich studentów;
- adaptacje najbliższe standardowemu przebiegowi zajęć – adaptacje, które nie mają charakteru ustępstw, przywilejów czy udogodnień, ale w sposób optymalny wyrównują szanse edukacyjne;
- równe prawa i obowiązki – dbałość o realizowanie równych praw i egzekwowanie wypełniania obowiązków studenckich¹⁰.

Akademickie Centrum Wsparcia UŁ jako przykład systemowego wsparcia studentów ze szczególnymi potrzebami

Uczelnianą jednostką wspierającą studentów i doktorantów w Uniwersytecie Łódzkim jest Akademickie Centrum Wsparcia (ACW). Powstało 1 maja 2019 r. w wyniku przekształcenia Biura ds. Osób Niepełnosprawnych i Profilaktyki Uzależnień (BONiPU). Doświadczenia zebrane przez ponad 10 lat funkcjonowania BONiPU stały się podstawą do rozszerzenia zakresu realizowanego wsparcia zarówno dla studentów/doktorantów z niepełnosprawnościami (ze stosownym orzeczeniem o stopniu niepełnosprawności), jak i trudnościami zdrowotnymi i innymi, które utrudniają lub ograniczają efektywny udział w procesie studiowania (bez orzeczenia o stopniu niepełnosprawności), ale także dla osób ze szczególnymi potrzebami, specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, czy na przykład tych studentów i doktorantów, którzy chcieliby zadbać o kondycję swojego zdrowia psychicznego czy rozwój osobisty. Akademickie Centrum Wsparcia UŁ wspiera studentów,

¹⁰ Uchwała Prezydium KRASP z dnia 2 czerwca 2016 roku w sprawie wyrównywania szans edukacyjnych studentów z niepełnosprawnościami w dostępie do kształcenia w szkołach wyższych.

doktorantów i kandydatów w zakresie wyrównywania szans edukacyjnych, rozwiązywania trudności edukacyjnych wynikających z przyczyn zdrowotnych, sytuacyjnych lub adaptacyjnych. Działania podejmowane są także w obszarze higieny zdrowia psychicznego, rozwoju osobistego, profilaktyki i terapii uzależnień, radzenia sobie w kryzysie, a także w uzyskaniu pomocy finansowej w postaci stypendium dla osób z niepełnosprawnościami.

W ramach działalności ACW prowadzone są następujące działania wspierające społeczność akademicką:

- indywidualne konsultacje edukacyjne dotyczące diagnozy przyczyn trudności edukacyjnych i doboru odpowiedniego wsparcia adekwatnego do potrzeb i możliwości psychofizycznych studenta;
- indywidualne konsultacje specjalistyczne – psychologiczne, psychiatryczne, logopedyczne i inne w zależności od potrzeb (stacjonarnie i online) w języku polskim, języku angielskim, języku rosyjskim i języku ukraińskim;
- opinie (rekomendacje/adaptacje) w sprawie dostosowania procesu dydaktycznego do potrzeb i możliwości psychofizycznych studentów/doktorantów ze szczególnymi potrzebami, skierowane do osób prowadzących zajęcia dydaktyczne, określające ograniczenia wynikające z niepełnosprawności lub innych trudności i zawierające rekomendacje (m.in. wskazania alternatywnych form zdawania egzaminów i uzyskiwania zaliczeń);
- coaching – indywidualne konsultacje z zakresu rozwoju osobistego, które pozwalają określić osobiste cele i mobilizują do zmiany w obszarach, które student/doktorant ze szczególnymi potrzebami uważa za słabe strony, utrudniające mu efektywne kształcenie i rozwój. To metoda pozwalająca poznać lepiej własne możliwości i potencjał osobisty. Sesje przeprowadzane są w języku polskim lub angielskim;
- profilaktyka i terapia uzależnień – indywidualne konsultacje terapeutyczne dotyczące uzależnień od alkoholu, narkotyków, ale również leków, hazardu czy Internetu. Zajęcia prowadzone są indywidualnie oraz w formie warsztatów;
- wsparcie tłumacza języka migowego PJM podczas zajęć dydaktycznych, egzaminów i zaliczeń dla osób Głuchych;
- usługa tłumacza języka migowego online „MIGAM” – możliwość połączenia wideo z profesjonalnym tłumaczem języka migowego poprzez komputer osobisty lub z urządzenia mobilnego. Usługa dostępna dla wszystkich pracowników, studentów i doktorantów UŁ;
- dodatkowe lektoraty języka obcego we współpracy ze Studium Języków Obcych UŁ prowadzone z uwzględnieniem specyficznych potrzeb wynikających z trudności zdrowotnych i edukacyjnych studentów (np. dysfunkcji słuchu, dysleksji);
- asystentura – asystent studenta ze szczególnymi potrzebami. Zakres obowiązków jest dostosowany do indywidualnych potrzeb osoby i dotyczy procesu studiowania. Obejmuje takie działania jak na przykład: pomoc przy sporządzaniu

notatek, pomoc w pokonywaniu barier architektonicznych (w dotarciu na zajęcia, do biblioteki, na konsultacje itp.), pomoc w kontakcie z wykładowcami w sprawach związanych ze studiowaniem czy w uregulowaniu formalności na uczelni (np. w dziekanacie). Asystentem osoby ze szczególnymi potrzebami może być student UŁ, np. kolega z grupy. Przyszli asystenci biorą udział w szkoleniach organizowanych przez ACW UŁ przygotowujących ich do udzielania różnego rodzaju wsparcia;

- bezpłatny transport w granicach administracyjnych Łodzi z miejsca zamieszkania na uczelnię i z powrotem dla studentów/doktorantów z niepełnosprawnością ruchową, sensoryczną lub z powodu innych trudności uniemożliwiających samodzielną mobilność;
- wypożyczalnia sprzętu wspomagającego – np. dyktafony, laptopy, lupy elektroniczne, powiększalniki, przenośne rampy podjazdowe, klawiatury brajlowskie itd.;
- cykliczne szkolenia i warsztaty psychoedukacyjne, podczas których studenci i doktoranci mogą nauczyć się dbania o dobrą kondycję zdrowia psychicznego. Warsztaty mają na celu rozwój umiejętności osobistych, które są niezbędne do zarządzania sobą oraz odkrywania własnych potrzeb, celów, wartości i ich skutecznego realizowania w procesie kształcenia. Warsztaty dotyczą m.in. strategii uczenia się, zarządzania czasem, komunikacji bez barier, radzenia sobie ze stresem, prokrastynacji czy świadomości neuroróżnorodności;
- cykliczne zajęcia relaksacyjne i treningi uważności, filmoterapia;
- grupy wsparcia dla studentów doświadczających trudności w procesie wsparcia;
- grupy wsparcia dla nauczycieli akademickich doświadczających trudności w nauczaniu osób ze szczególnymi potrzebami, w tym z różnymi niepełnosprawnościami;
- alternatywne zajęcia wychowania fizycznego oraz tematyczne sekcje dla studentów z niepełnosprawnościami (np. sekcja siatkówki na siedząco).

Uzyskanie wsparcia wymaga zarejestrowania w ACW UŁ i złożenia wniosku o rodzaj i zakres wsparcia. Rozwiązania adaptacyjne dobierane są na podstawie diagnozy przeprowadzanej przez konsultanta edukacyjnego i psychologa, przy ewentualnym wsparciu innych specjalistów (np. psychiatry, logopedy itd.), co ma na celu ustalenie potrzeb, możliwości i potencjału studenta. Konsultacje mają zawsze charakter dialogu z uwzględnieniem zasad odpowiedzialnego wsparcia edukacyjnego.

W ramach zadań Akademickiego Centrum Wsparcia UŁ organizowane są także szkolenia, warsztaty i konsultacje indywidualne dla kadry dydaktycznej i administracyjnej z zakresu m.in. udzielania studentom z niepełnosprawnościami adekwatnego i odpowiedzialnego wsparcia, radzenia sobie w różnych sytuacjach (również dydaktycznych) wynikających z niepełnosprawności studentów i doktorantów, rozpoznawania specjalnych potrzeb edukacyjnych oraz dostosowania

metod, form, wymagań, komunikacji i strategii postępowania do możliwości studentów ze szczególnymi potrzebami,

Dydaktyka akademicka w dobie dostępności

W licznych publikacjach poświęconych efektywnemu nauczaniu i uczeniu podkreśla się, jak istotna jest analiza grupy odbiorców. Akcentuje się ten czynnik głównie w materiałach dedykowanych profesjonalnym trenerom, szkoleniowcom, edukatorom. W kontekście dydaktyki akademickiej wątek ten pojawia się stosunkowo rzadko (Sajduk, 2014). A przecież faktem jest, że w polskich uczelniach kształcą się osoby, które stanowią coraz bardziej różnorodną grupę. To dorośli ludzie, posiadający już pewne doświadczenia, którzy wymagają innego sposobu przekazywania wiedzy niż dzieci i młodzież nie tylko ze względu na wiek, ale także ze względu na przynależność do określonego pokolenia¹¹ oraz różne potrzeby i możliwości. Brak refleksji nad tym zagadnieniem może nieść ze sobą poważne konsekwencje związane między innymi z jakością kształcenia czy rezygnacją ze studiowania. Jak zatem można zapobiegać albo chociaż ograniczyć te konsekwencje? Każda uczelnia wyższa musi dbać o jakość nauczania zarówno na poziomie całej uczelni, jak i poszczególnych jej jednostek. Kluczową rolę odgrywają tu nauczyciele akademicki i ich kompetencje dydaktyczne. To oni mają narzędzia, które mogą wykorzystywać podczas realizacji zajęć i to w dużej mierze od nich zależy czy efekty uczenia są realnie możliwe do osiągnięcia. Dlatego jedną z niezwykle istotnych pośrednich form wsparcia edukacyjnego studentów i doktorantów ze szczególnymi potrzebami jest szkolenie tej grupy, mające na celu ciągle podnoszenie umiejętności dydaktycznych, w tym również w zakresie pracy z grupą różnorodną (np. osoby z różnymi niepełnosprawnościami).

Przyszłość dydaktyki akademickiej prawdopodobnie będzie związana z ideą projektowania uniwersalnego. Założenia tej koncepcji pozwalają na projektowanie uwzględniające potrzeby osób ze szczególnymi potrzebami (Knopik, Papuda-Dolińska, Wiejak, Krasowicz-Kupis, 2021). Projektowanie uniwersalne dotyczy nie tylko przestrzeni fizycznej, ale także procesów związanych z uczeniem się. Jak pisze E. Domagała-Zyśk, „projektowanie uniwersalne w uczeniu się zakłada takie projektowanie usług i produktów edukacyjnych, aby mogły być wykorzystywane przez jak największą grupę osób bez konieczności szczegółowych dostosowań. [...] Jest modelem planowania, przewidywania, projektowania w taki sposób, aby prawie każdy użytkownik mógł z danego produktu/usługi skorzystać,

¹¹ Aktualnie studiujące osoby najczęściej należą do pokolenia określanego jako pokolenie Z (w przeciwieństwie do poprzednich X i Y). Do najbardziej charakterystycznych cech tego pokolenia zalicza się to, że jego przedstawiciele urodzili się w rzeczywistości cyfrowej, a w związku z tym nowe technologie informacyjne i komunikacyjne są obecne we wszystkich sferach ich życia, a także to, że cechuje ich wysoka, często nieadekwatna pewność siebie, skłonność do ryzyka, przedsiębiorczość i potrzeba natychmiastowego działania. Ponadto są mało odporni na kryzysy, wysokolekowi, z tendencją do wycofywania się w sytuacjach trudnych.

niezależnie od stopnia czy rodzaju jego niepełnosprawności” (2023, s. 48-49). Zatem w dydaktyce akademickiej konieczne są zmiany zarówno w zakresie planowania procesu studiowania, jak i jego realizacji (np. metodyka pracy z grupą różnorodną, teksty, prezentacje multimedialne i inne środki dydaktyczne przygotowane zgodnie z zasadami projektowania uniwersalnego i dostępności itp.). Wymaga to jednak zmiany sposobu myślenia. Oczywiście jest, że na przykład studenci z niepełnosprawnością wzroku czy słuchu do skutecznego studiowania będą potrzebowali właściwej organizacji procesu edukacyjnego i odpowiedniego wsparcia. Jednak w koncepcji projektowania uniwersalnego zakłada się wielość i różnorodność metod, form, strategii, środków dydaktycznych, co pozwala na efektywne korzystanie z tak zaplanowanej edukacji osobom o różnych preferencjach, możliwościach i potrzebach w zakresie uczenia się. Oprócz różnorodności cechą charakterystyczną projektowania uniwersalnego w edukacji jest także elastyczność w sposobie prezentacji wiedzy i umiejętności oraz w sposobie zaangażowania w pracę (Domagała-Zyśk, 2023, s. 49–50).

Uniwersalnie zaprojektowany proces przekazywania wiedzy powinien zawsze mieć charakter polimodalny, angażować różne zmysły i odwoływać do różnych doświadczeń. Przekaz słowny powinien być wzmocniony wizualnym, a studenci powinni mieć dostęp do materiałów prezentowanych podczas zajęć również po ich zakończeniu. Dobrą praktyką jest także możliwość nagrywania zajęć oraz dawanie studentom możliwości wyboru formy zaliczenia. Zasadnym jest także wykorzystywanie mniej tradycyjnych form zaliczania przedmiotów, np. w przestrzeni internetowej – aktywność na forach internetowych, projektowanie stron internetowych, prowadzenie blogów, zakładanie tematycznych profili itp. Formy te mają wymiar inkluzywny, bo dają szansę na aktywność osobom z zaburzeniami mowy, z trudnościami społecznymi itp. Są też komfortowe z uwagi na przestrzeń i czas, które są indywidualnie wybierane przez studenta (Domagała-Zyśk, 2023).

Dobry wykładowca powinien zadbać o to, żeby wszystkie elementy procesu nauczania i uczenia były zsynchronizowane, a cel tego procesu był zrealizowany – to znaczy, żeby nauczyciel przekazał wiedzę oraz żeby studenci byli w stanie przyswoić ją w możliwie maksymalnym zakresie.

Ciekawym przykładem efektywnej edukacji studentów ze szczególnymi potrzebami jest tutoring akademicki. Tradycja tutoringu szczególnie mocno osadzona jest w anglosaskim kręgu kulturowym (Yale, 2017). Tutorial ma na celu wsparcie studentów w lepszym rozumieniu przerabianego materiału. Zajęcia przeprowadzane w tej formie są realizowane w niewielkiej grupie lub indywidualnie, w ich trakcie studenci wraz z tutorem omawiają dokonywane przez siebie działania. Celem tutora jest stymulowanie ich rozwoju, motywowanie i wspieranie studenta. Bardzo często tego rodzaju zajęcia mają również za zadanie ułatwienie adaptacji młodszym studentom, wyklarowanie ich zainteresowań badawczych, pomoc w opanowaniu warsztatu badawczego oraz ogólne wsparcie w odnalezieniu się w akademickim świecie (Sajduk, 2014).

Innym rozwiązaniem jest wspólnota uczących się nawzajem od siebie. Jak pisze B. Sajduk, „żeby lepiej uchwycić specyfikę procesu demokratyzowania wiedzy, należy przywołać prostą konstatację, iż współcześnie do rzadkości należą sytuacje, w których jedna osoba jest w stanie skupić w sobie całą wiedzę niezbędną do rozwiązania istotnych problemów badawczych”. Uczenie się rozumiane jest jako proces, w którym wykorzystywane jest doświadczenie życiowe uczącego się. Włączanie w ten proces indywidualnych (ale i grupowych) doświadczeń studentów może być elementem kreowania rozumienia i otwartości na rzeczywistość społeczną. Tworzenie wspólnoty ludzi uczących się od siebie nawzajem (ang. *community of inquiry*) jest zgodne z inkluzją w edukacji. W takim kontekście podczas zajęć studenci mają nie tylko zdobywać wiedzę, ale również stymulować procesy wewnątrzgrupowe. Takie podejście zakłada, że w procesie edukacyjnym oprócz zwiększania zasobów wiedzy i umiejętności powstawać będzie również wspomniana wspólnota ludzi uczących się (od siebie nawzajem) (Sajduk, 2014, s. 113).

Współczesna dydaktyka akademicka nie może obyć się już bez rozwiązań technologicznych. Mogą być wykorzystywane jako uzupełnienie tradycyjnego modelu (np. wykorzystywanie aplikacji w celu osiągnięcia konkretnych celów dydaktycznych) lub jako całościowe przeniesienie aktywności edukacyjnej w cyberprzestrzeń. Kształcenie zdalne znane jest od dawna¹², ale w Polsce przed pandemią COVID-19 na wielu uczelniach traktowane było raczej jako dodatek, a nie nurt nauczania. Interesowali się nim nieliczni nauczyciele akademicki, entuzjaści nowoczesnych technologii, którzy najczęściej wykorzystywali w dydaktyce akademickiej platformy edukacyjne (Gutowska, Sztobryn-Giercuskiewicz, 2021a). Również obowiązujące przepisy nie ułatwiały uruchamiania studiów w całości realizowanych zdalnie. W polskim szkolnictwie wyższym dopiero Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym usankcjonowała możliwość prowadzenia zajęć dydaktycznych na studiach z wykorzystaniem metod i technik kształcenia na odległość (art. 164 pkt 3). Głównym celem wprowadzenia kształcenia na odległość w ośrodkach akademickich było stworzenie możliwości zdobycia wykształcenia niezależnie od pochodzenia studentów, ich wieku, płci, środowiska społeczno-ekonomicznego, poglądów i okoliczności rodzinnych czy stanu zdrowia, które to czynniki mogą utrudniać lub uniemożliwiać dalszą edukację (Mechlińska-Pauli, 2008, s. 125). Bez wątpienia dobrze przygotowane i sprawnie prowadzone zajęcia e-learningowe, z zastosowaniem najnowszych osiągnięć nauczania na odległość, z możliwością interakcji za pomocą głosu, a także obrazu, mogą być efektywne i skuteczne. W przypadku studentów z niepełnosprawnościami sensorycznymi konieczna jest odpowiednia adaptacja materiałów edukacyjnych i dostosowanie procesu kształcenia do ich potrzeb i możliwości (Gutowska, Sztobryn-Giercuskiewicz, 2021b). Jednak korzyści wynikające z edukacji na

¹² W języku polskim zjawisko to określane jest wieloma terminami – między innymi kształcenie zdalne, zdalne nauczanie, edukacja zdalna, e-learning, e-nauczanie, e-edukacja.

odległość dla osób ze szczególnymi potrzebami mogą być ogromne. Ominięcie ograniczeń wynikających z barier, powszechnych przecież na uczelniach, których doświadczają osoby z niepełnosprawnościami oraz komfort uczenia się w domu, to jedne z najważniejszych atutów tego rodzaju dydaktyki.

Godną polecenia jest także metoda prowadzenia zajęć nazywana odwróconą lekcją/klasą (ang. *Flipped Classroom*). Polega na odwróceniu tradycyjnego modelu prowadzenia zajęć, w trakcie których nauczyciel przekazuje wiedzę studentom, którzy w domu rozwiązują zadania związane z omawianym tematem. Stosując tę metodę, zasadniczy materiał jest przez studentów opracowany przed zajęciami, a czas bezpośredniego spotkania z wykładowcą zostaje przeznaczony na ćwiczenia i wyjaśnianie niezrozumiałych elementów. Jak pisze B. Sajduk, „zaletą tego rozwiązania jest fakt, iż każdy z uczestników zajęć przyswaja sobie materiał we własnym tempie. Ponadto czas na zajęciach może być poświęcony na rozwiązywanie konkretnych problemów wynikających z poznanego w domu materiału, przez co nauczanie grupowe może być bardziej zindywidualizowane” (2014, s. 116).

Kolejną metodą, którą można stosować w dydaktyce grupy zróżnicowanej, jest WebQuest. Jest to rodzaj metody projektów, gdzie można łączyć wykorzystanie nowoczesnych technologii z pracą grupową. Głównym źródłem wiedzy jest tu Internet, co dla aktualnego pokolenia studentów jest niewątpliwie zaletą. WebQuest to metoda, w której student wyszukuje i gromadzi informacje w Internecie, następnie je selekcjonuje, wartościuje i ostatecznie na ich podstawie realizuje konkretny projekt, który powinien być intelektualnym wyzwaniem. Metoda ta daje możliwość samodzielnej aktywności badawczej, ale także współpracy (Sajduk, 2014, s. 117).

Podsumowanie

System wsparcia studentów ze szczególnymi potrzebami z perspektywy ostatnich lat znacząco się zmienił. Wpływ na to miały przede wszystkim zmiany społeczne, które stały się motorem napędowym działań podejmowanych również na uczelniach. Dydaktyka akademicka oparta na gruncie edukacji równych szans, inkluzji, a także uczestnictwo studentów ze szczególnymi potrzebami w społeczności akademickiej wymaga nowych rozwiązań, ale przede wszystkim zmian mentalnych. Proces wdrażania idei edukacji włączającej w uczelniach jest na pewno wyzwaniem dla społeczności akademickiej. Jednak najważniejsza jest tu rola współczesnego nauczyciela akademickiego, który nie tylko musi nadążać za tymi zmianami, ale także być kreatorem tych zmian.

Bibliografia

- Byra, M. (2010). Percepcja wsparcia i osoby wspierającej studentów niepełnosprawnych. W: S. Byra, M. Parchomiuk (red.), *Student niepełnosprawny – wybrane konteksty*, (s. 17–20). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Domagała-Zyśk, E. (2021). Model projektowania uniwersalnego w akademickiej edukacji inkluzyjnej. Strategie i rekomendacje. W: E. Domagała-Zyśk, A. Borowicz, R. Kołodziejczyk, K. Martynowska (red.), *Oblicza życia. Księga Jubileuszowa Profesor Doroty Kornas-Bieli* (s. 857–870). Lublin: Episteme.
- Domagała-Zyśk, E. (2023), *Dostępna edukacja akademicka*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Gutowska, A., Sztobryn-Giercuskiewicz, J. (2021a). Diagnoza kształcenia zdalnego wśród studentów i doktorantów z niepełnosprawnościami w sytuacji pandemii Covid-19 – wybrane zagadnienia raportu z badań. W: G. Cątek, J. Niedbalski, D. Żuchowska-Skiba (red.), *Wirtualizacja życia osób z niepełnosprawnościami* (s. 167–194). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Gutowska, A., Sztobryn-Giercuskiewicz, J. (2021b). The risk of excluding persons with sensory disabilities from education as a consequence of the COVID-19 pandemic. *Przegląd Socjologiczny*, tom 70/3, s. 49–66.
- GUS. (2021). Szkolnictwo wyższe i jego finanse w 2020 r. Pobrane z: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/edukacja/edukacja/szkolnictwo-wyzsze-i-jego-finanse-w-2020-roku,2,17.html>
- Knopik, T., Papuda-Dolińska, B., Wiejak, K., Krasowicz-Kupis, G. (2021). Projektowanie uniwersalne jako perspektywa metodyczna edukacji włączającej. *Niepełnosprawność – Dyskursy Pedagogiki Specjalnej*, 42, s. 53–69.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. Pobrane z: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970780483/U/D19970483Lj.pdf> (dostęp: 15.11.2023).
- Konwencja ONZ o prawach osób niepełnosprawnych. Pobrane z: <https://www.rpo.gov.pl/pl/konwencja-o-prawach-osob-niepelnosprawnych> [dostęp: 15.11.2023].
- Mechlińska-Pauli, M. (2008). Model kształcenia na odległość na przykładzie doświadczeń wybranych polskich i zagranicznych uczelni wyższych. *Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość*, 5, s. 123–134.
- Podręcznik europejskiego prawa antydyskryminacyjnego* (2018), s. 76–77. Pobrane z: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Handbook_non_discr_law_POL.
- Sajduk, B. (2014). *Nowoczesna dydaktyka akademicka. Kto kogo uczy?* Pobrane z: https://www.researchgate.net/publication/271646415_Nowoczesna_Dydaktyka_Akademicka_Kto_Kogo_Jak_Uczy_-_httpdydaktyka-akademickapl1 [dostęp: 20.12.2023].
- Sztobryn-Giercuskiewicz, J. (2023). Wyrównywanie szans edukacyjnych studentów z niepełnosprawnościami i szczególnymi potrzebami – nowe wyzwania dla szkolnictwa wyższego w Polsce. W: G. Cątek, J. Niedbalski, M. Raclaw, M. Sałkowska, J. Sztobryn-Giercuskiewicz, D. Żuchowska-Skiba (red.), *Niepełnosprawność i edukacja* (s. 80–94). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

Ustawa Prawo o szkolnictwie wyższym z dnia 27 lipca 2005 roku z póź. zm.

Ustawa z dnia 19 lipca 2019 roku o zapewnieniu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (Dz.U. 2019, poz. 1696 z późn. zm.).

Yale, A.T. (2017). The Personal Tutor – Student Relationship: Student Expectations and Experiences of Personal Tutoring in Higher Education. *Journal of Further and Higher Education*, 43 (4), s. 1–12.

SPECIAL NEEDS STUDENTS IN THE ACADEMIC SPACE ON THE EXAMPLE OF THE UNIVERSITY OF LODZ

Keywords: special needs students, Academic Support Center of the University of Lodz, academic teaching.

Summary: The aim of the article is to draw attention to the changes taking place in higher education in the context of the challenges posed by educating people with special needs. The author of the article, using the example of her own experience of managing a support unit at the University of Lodz and the experience of an academic teacher, discusses the solutions used at this university. For this purpose, she characterises the activities of the Academic Support Center of the University of Lodz, preceded by information on the education of students with special needs and its quality, as well as current legal regulations regarding the discussed issue. The article also presents good practices in the field of academic teaching available to people with special needs.

Dane do korespondencji:

Dr Anna Gutowska

Katedra Andragogiki i Gerontologii Społecznej

Akademickie Centrum Wsparcia

Uniwersytet Łódzki

anna.gutowska@uni.lodz.pl